

Kovács Tímea
**Code-Switching
 and Optimality
 (Kódváltás és optimalitás)**

Budapest: Károli Gáspár Református
 Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2018. 212. p.
 ISBN: 978-2-343-15050-5

Az amerikai–magyar diaszpóra sok szempontból feltérképezetlen közeg. Az utóbbi évtizedekben azonban megindult a kutatás ezen a területen, és több kiváló munka született a határon túli magyarok nyelvhasználatáról. Ezek sorába illeszkedik Kovács Tímea angol nyelvű disszertációja, amelyet a L'Harmattan Kiadó és a Károli Gáspár Református Egyetem közösen jelentetett meg a Collection Károli – Collection of Papers sorozatban.

Kovács kutatása részletesen bemutatja az Észak-karolinai Magyar Klub aktív tagjainak szociokulturális jellemzőit, nyelvhasználatát és beszélt nyelveikhez való viszonyát. Az első adatfelvételt Bolonyai 2007-ben egy 78 beszélőből álló mintán végezte, de az eredményeket nem publikálta. Kovács és Bolonyai 2007–2008-ban, egy második fázisban, a klub 30 első és 9 másodgenerációs tagjával készült beszélgetéseket rögzítette. Az ötvennégy órányi szociolingvisztikai interjú 2174 oldalnyi lejegyzett szöveget eredményezett. Ezt Kovács kvalitatív és kvantitatív elemzésnek vetette alá, melynek központjában a jelentésteremtő kódváltások állnak.

Nyelvi kódváltás – egészen leegyszerűsítve – akkor történik, ha elkezdünk egy adott nyelven beszélni valakivel, majd a mondatba beszövünk egy szót vagy szókapcsolatot egy másik nyelvből. Nemcsak két vagy több különböző nyelv, hanem egy standard változat és egy nyelvjárás között is válthatunk. A jelenségre sokféle magyarázat született. Vanak köztük funkcionalista és strukturalista leírások, de a pszicholingvisztika is élénken érdeklődik a kódváltás iránt. Kovács kutatásának erénye, hogy nem deficit-modellben gondolkodik. A deficit-modell lényege az, hogy azért váltunk át egy másik nyelvre, mert

nem jut eszünkbe az adott szó az elkezdett mondat nyelvén, vagy mert a fogalom azon a nyelven nem létezik. Csakhogy minden nyelvi interakció kommunikációs környezetben zajlik, így a kódváltás nem értelmezhető pusztán hiányjelenséggént. A beszélgetés kontextusában a kommunikatív cél válik elsődlegessé, tehát előfordulhat, szociolingvisztikai okai vannak a kódváltásnak.

Kovács Tímea kutatásának fogalmi keretét az Optimális Elmélete adja. Az eredetileg Prince és Smolensky (2004) által a generatív fonológiára kidolgozott elméletet Bhatt és Bolonyai (2011) a nyelvi kódváltások tanulmányozására tette alkalmassá, vagyis szociolingvisztikai modellé alakította. Az eredeti modell alaptétele, hogy minden nyelvben megszorítások (vagy korlátok, angolul: constraints) léteznek, és a nyelvhasználók ezek ismeretében választják ki a legoptimálisabb megnyilvánulásokat. Minthogy az Optimális Elmélet nem a lineáris, hanem a hierarchikus leíró elméletek sorába tartozik, azt feltételezi, hogy egyes korlátok magasabb rendűek, mint a többi. Mint minden szociolingvisztikai keret, Bhatt és Bolonyai modellje is egy adott közösség nyelvhasználatát és nem az egyéni különbségeket helyezi előtérbe.

A különböző szociolingvisztikai modellek közül, amelyek a két- és többnyelvű kódváltások leírására születtek (például Myers-Scotton 1993, 1998; Auer 1998), a Bhatt és Bolonyai-féle modell az egyetlen, amely mind makro-, mind mikroszinten képes megfigyelni a kommunikáció jellegzetességeit, ezért átfogó képet tud alkotni a kódváltás szociopragmatikai motivációiról (Cramer 2015). Az elmélet öt kódváltási elvet ír le, amelyek szociopragmatikai megszorításként értelmezhetők. Ezek a következők: Nyelvi hitelesség (Faith), Erő (Power), Szolidaritás (Solidarity), Imázs (Face) és Perspektíva (Perspective). A beszélők kódváltáskor ezek egyikét helyezik előtérbe, azonban minden beszédközösségre egy lokális korláthatás mintázat jellemző.

A Kovács által vizsgált külhoni közösségben a magyar nyelv fokozatos elvesztése figyelhető meg. A másodgenerációs adatközlők már csökkent magyar nyelvi kompetenciával rendelkeznek. Ennek tudható be, hogy a kódváltás szociolingvisztikai vizsgálatából – nagyon helyesen – a kutató kizárta a másodgenerációs interjúalanyokat. Ők ugyanis nagy valószínűséggel azért váltanak nyelvet mondat közben, mert magyarul nem tudnák a társalgást tovább folytatni. A kutató sok példával illusztrálta, miért nem elemzett bizonyos dialógusokat. A következő beszédrészletből világosan kiderül, hogy a nyelvek keverése azért következett be, mert a másodgenerációs beszélő nem tudta magát magyarul kifejezni. Így tehát ez a kódváltás az Optimalitás Elmélet szocio-pragmatikus keretei között nem értelmezhető:

„Igen, mert most látom, hogy ez tényleg, so jó beszélni magyarul, nem kell azért úgy *embarrassed* lenni róla, vagy valami” (Kovács, 151. old.).

Az interjúk során elhangzott kódváltások közül végül 211 került be az elemzésbe. A legtöbbet – 112 esetet – Kovács Perspektíva-váltásként azonosított. Perspektivikus kódváltás fordult elő azokban az esetekben, amikor a beszélő például idézett, ismételt, hangsúlyozott valamit; esetleg ironizált, vagy szarkasztikus megjegyzést tett a magyar beszédről angolra váltva. A második legtöbbet használt elvi korlát a Nyelvi hitelesség volt 70 esettel. E kettőt nagy lemaradással a Szolidaritás, Imázs és Erő nevében történő kódváltások követték 8, 6, valamint 15 esettel. A Kovács által megfigyelt kódváltási hierarchia, amely döntő arányban Perspektivikus, nem minden emigráns közösségre jellemző. Bhatt és Bolonyai például az amerikai kasmiri-hindu beszélők körében a Nyelvi hitelesség + Perspektíva + Imázs dominanciáját fedezte fel, miközben az Erő és Szolidaritás kódváltásai sokkal kevesebb esetben jelentkeztek.

Kovács tanulmányában a nagyszámú Perspektíva-váltás meghatározónak tűnik az amerikai–magyar kétnyelvű közösségben. A kutató egyik példája szemléletesen mutatja be a Magyar Klub tagjainak kettős identitását, illetve az első és második beszélt nyelvéhez való viszonyát. Az alábbi részletben a beszélő a „*have fun*” magyarra nehezen lefordítható kifejezéssel írja le az amerikai iskolarendszert. (Egyébként ugyanebben a mondatban a beszélő perspektíváját a kódváltáson kívül a „*nálunk*” szó használata is világosan felfedi!)

Kutató: „Tudsz példát mondani? Gyereke-nevelésben, vagy az iskolában mi a különbség?”

Adatközlő: „Nálunk meg nem csak a *have fun*, hanem hát valamit tanuljon is a gyerekek, meg fejlődjön, meg erősödjön meg ilyenek” (ibid., 159. old.).

Az összes kódváltás közül 198 esetben magyarról angolra váltott a beszélő, és csak három esetben váltott angolról magyarra. A kutató a szociopragmatikai korlátok kölcsönhatására is nyújt példákat, amikor azok interakcióját táblázatokba foglalva térképezi fel. A Perspektíva és a Szolidaritás elve kerül a következő példában összeütközésbe, és a beszélő a Szolidaritás elvét megsértve a Perspektivikus kódváltást választja.

„Jaj, jöttem *visitbe*, egy családhoz, és amíg itt voltam, kaptam egy...” (ibid., 173. old.).

A kvalitatív kutatások akkor igazán eredményesek, ha minél részletesebb képet kapunk a vizsgált jelenségről. Kovács adatainak elemzése rávilágít az észak-karolinai magyarok egy csoportjának kommunikációs jellegzetességeire. Az interjúkból kiderül, hogy az első és másodgenerációs beszélők másképp viszonyulnak a kódváltáshoz. Az előbbi csoport egy része nyelvörzés szempontjából szeretné azt elkerülni, míg az utóbbi beszélők természetesnek tartják a két nyelv közötti váltásokat. Kovács Tímea könyve arra vállalko-

zik, hogy átfogó leírást adjon a kódváltások mintázatáról. A nyelvi kódváltást a szociolingvisztika keretei között vizsgálja, így árnyaltabb magyarázatot tud adni a társalgásban elhangzó váltásokra. A könyv erőssége, hogy alapos szövegelemzésnek veti alá a beszédrészeteket, példákat gyűjt különböző szociopragmatikai, társalgási funkciókra, és ezen funkciók egymással történő interakciójára. A könyv hátránya, hogy jelenlegi formájában – doktori disszertációként – egy szűk, alkalmazott nyelvészetben jártas befogadóközeghez íródott. Érdeemes volna magyarázatokkal ellátva, ismeretterjesztő könyvként, a szélesebb közönség számára is olvashatóvá tenni.

IRODALOM

- Auer, Peter (1998, ed.): *Code-switching in conversation: Language, interaction and identity*. London: Routledge.
- Bhatt, Rakesh M. – Bolonyai, Agnes (2011): Code-switching and the optimal grammar of bilingual language use. *Bilingualism: Language and Cognition* 14/4, 522–546.
- Cramer, Jennifer (2015): An Optimality-Theoretic approach to dialect code-switching. *English World-Wide*. 36/2, 170–197.
- Myers-Scotton, Carol (1993): *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol (1998, ed.): *Codes and consequences: Choosing linguistic varieties*. New York: Oxford University Press.
- Prince, Alan – Smolensky, Paul (2004): *Optimality Theory: Constraint interaction in Generative Grammar*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Adorján Mária

Anyanyelvi kompetenciafejlesztő munkafüzetek 1–16.

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2011–2019.

Az elmúlt évtizedek során a Tinta Könyvkiadó a hazai nyelvészeti munkák egyik legfőbb – bár természetesen nem kizárólagos – publikálójává vált. A nyelvészethez kapcsolódó, igen fajsúlyos munkák megjelentetése mellett – lásd pl. a *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* című sorozat köteteit, amelyek nagyobb része a felnőtt olvasókhöz, ezen belül például a magyar szakos egyetemistákhoz szól – a kiadó nagy szerepet vállal abban is, hogy az alap- és középfokú anyanyelvi oktatást előmozdítsa, sikeresebbé tegye.

A kiadó nyelvészeti kiadványaival tehát már az egyetemi évek előtt is találkozhatnak azok a – mondhatni szerencsés – diákok, akik szüleik vagy magyartanáruk révén kezükbe vehetik az itt megjelenő könyvek valamelyikét, egy-egy sorozat akár több darabját is. A Tinta Könyvkiadó sok nyelvészeti kiadványa kapcsán nem is igen lehet éles határvonalat húzni a felhasználói kör életkorát illetően, így *Az ékesszólás kiskönyvtára* vagy a *Hid szótárak* című sorozat darabjai esetében, és voltaképpen korhatár nélkül használható *A magyar nyelv kézikönyvei* elnevezésű, különféle szótárakat, illetve enciklopédiákat, lexikonokat tartalmazó sorozat valamennyi kötete is.

Az *Anyanyelvi kompetenciafejlesztő munkafüzetek* bemutatásával olyan kiadványokra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek már az őket tartalmazó sorozat címe alapján is az általános, illetve a középiskolák tanárait, az ő révükön pedig ezen iskolák diákjait célozzák meg. Az anyanyelvi kompetenciának, mint az ún. kulcskompetenciák egyikének a kialakítása nagyrészt az iskolai évekre, kezdete pedig még ennél is korábban tehető. Ennek sokoldalú fejlesztése valósítható meg e füzetek révén. Sőt a sorozat munkafüzetei közül több nyugodtan használható a felsőoktatásban is, magyar szakos hallgatók is forgathatják tanulmányaik során.